

RNI No. MAHAUL03008/13/1/2012-TC

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor
Dr. Sadashiv H. Sarkate

● Mailing Address ●

Dr. Sadashiv H. Sarkate
Editor POWER OF KNOWLEDGE

Head of Dept. Marathi

Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431143 (M.S.)

Cell. No. 9420029115 / 7875827115

Email : powerofknowledge3@gmail.com,

Shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-

Annual Subscription: Rs. 1000/-

RNI No.MAHAUL03008/13/1/2012-TC

ISSN 2320-4494

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Refereed Research Journal

Vol. I, Issue - XX
Oct. To Dec. 2017

Editorial Officer

Shraddha Enterprises

Infront of Tahsil Office,
Near Nilkamal Hotel,
Nagar Road,
Beed -431 122
Contact : 9420655507
E-mail : prakashkale.kale@gmail.com

Published By :

Mrs. Lata Sadashiv Sarkate

Price : Rs. 300/-

Advisory :-

Hon. Dr. Sudhir Gavhane

Ex. Vice Chancellor Y.C.M.U. Nasik
& Professor of Mass Communication
& Journalism Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. D.B. Bhise

Professor, Dept. of Economics
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Madan Shivaji

Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Bhagwat Katare

Ex. Director, BCUD
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Borade Narayan

M.S.S.College, Jalna

Hon. Dr. Paralakhar Kanchan

Principal, Mahila College, Georai

Hon. Dr. Ashok Mohekar

Management Council Member
Dean, Faculty of Science,
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

EDITOR

Dr.Sadashiv Haribhau Sarkate

Ex-Chairman-BOS in Marathi, Dr.B.A.M.U.Aurangabad
Asst.Professor & Head, Dept. of Marathi, JBSPM's
Arts & Science College, Shivajinagar, Gadhi Tq. Georai Dist. Beed

EDITOR BOARD

Dr.Shirish Patil

Dean, Faculty of Arts
N.M.University Jalgaon

Dr.Bharat Handibag

Ex-Dean, Faculty of Arts
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Vilas Khandare

Ex-Dean, Faculty of Social Sciences
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr. Satish Badwe

Head of Dept.Marathi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Sudhakar Shendge

Professor of Hindi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.D.P. Takale

Asso.Professor & Head
Dept. of Economics
L.B.S.College, Partur Dist.Jalna

Dr.Appasaheb Humbe

Ex-Management Council Member
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Ulhas Shinde

Ex-Dean, Faculty of Engineering
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

REFEREES

Dr.Shahaji Gaikwad

Chairman, BOS in English
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Vishwas Patil

Radha Nagari College, Radha
Nagari, Dist. Kolhapur

Dr. Dilip Khairnar

Professor, Sociology
Deogiri College, Aurangabad

Dr. Sukumar Bhandare

Chairman, BOS in Hindi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr. Shivaji Yadhav

Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Laxmikant Shinde

Asst. Professor
JES College, Jalna

MANGING EDITORS

Mr. Ramesh Ringne

Prof. Bapu Gholishe
Mr. Shivaji Kakade
Dr. Shukur Shalkh Hussain

Mr. Vinod Kirdak

Dr. Datta Tungalwad
Mr. Kalandar Pathan
Dr. Suhas Morale
Dr. Ballram Katore

Asst.Prof.Mohan Kalkute

Dr. Adgaonkar Ganesh
Dr. Santosh Chavan
Dr. Rajkumar Yallawad

अनुक्रमणिका			
अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्र.
१	भारतीय श्रमिक कामगार आणि त्यांच्या उत्थानासंबंधी वामनदादा कर्डक यांची कविता	प्रा.डॉ. पंढरी डोईफोडे	१
२	लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती	प्रा. सोनवणे अर्चना	५
३	महानोरांच्या कवितेतील संवेदन	महादेव रंगनाथ राऊत	८
४	स्पर्धा परीक्षा मराठी भाषा व व्याकरण	प्रा. अविनाश भालेराव	११
५	स्वयंसहायता गटाच्या मायमातून स्त्रियांचा आर्थिक विकास- एक अभ्यास	डॉ. नुजहत सुलताना एम. बी., प्रा.राणी जाधव -गायकवाड	१३
६	नाटक : एक साहित्यप्रकार	प्रा. डॉ. राजेंद्र रामकृष्ण सांगळे	१७
७	बीड जिल्ह्यातील अल्पभूधारक शेतकऱ्या वरील शासकीय योजनेच्या प्रभावाच्या अभ्यासासाठी सामाजिक संशोधन पध्दतीची व्याप्ती व मर्यादेचा समाजशास्त्रीय अभ्यास.	प्रा. वाय.आर. घोडके	२३
८	स्मार्ट सिटी आधुनिक विकासाचे व्यवस्थापन	डॉ. प्रमोद चव्हाण	३३
९	VARIANTS FEMALE PROTAGONISTS IN THE FICTION OF KATE CHOPIN	Dr. Beena V. Rathi, Durga Shivratanji Mandhana	३९
१०	ROLE OF FARM POND IN CHANGING CROPPING PATTERN & PRODUCTIVITY A CASE STUDY OF LATUR DISTRICT	Dr. B.P. Lahane, Shivanand Tanajirao Jadhav	४१
११	ADVANTAGES OF FARM POND ADOPTION IN JALNA DISTRICT	Dr. Baliram P. Lahane, Shivanand T. Jadhav	४६
१२	ग्रामीण भागातील शासकीय सेवेत नोकरी करणाऱ्या महिलांच्या आर्थिक सवलतीकरणाचा अभ्यास	प्रा. इरलापल्ले पल्लवी भागवतराव	५०
१३	प्रगतिवादी काव्य में सामाजिक चेतना	प्रा. गायकवाड प्रकाश	५४

भारतीय श्रमिक कामगार आणि त्यांच्या उत्थानासंबंधी वामनदादा कर्डक यांची कविता

प्रा.डॉ.पंढरी डोईफोडे

संत भगवान बाबा कला महाविद्यालय

सिंदखेड राजा, जि.बुलडाणा

प्रस्तावना :

श्रमिक कामगार श्रमणाच्या माध्यमातून उपजीविका आणि उदर निर्वाह करत आला आहे. मानवाच्या श्रमण शोषणावर जगणारी मानवी प्रवृत्ती आणि समाज पृथ्वीतलावर अनेक ठिकाणी उदयास आला. श्रमणी प्रवृत्तीला रूढ करण्यासाठी विशिष्ट कृत्रिम तत्त्व, विचार आणि व्यवस्था निर्माण केली. कृषि प्रधान भारत असल्यामुळे व्यवसायावर आधारित जात, वर्ण, निर्माण करून, शूद्र वर्ण देऊन आणि साधनसंपत्तीच्या अधिकारांपासून वंचित ठेवून बलुतेदार अलुतेदार पद्धतीत जीवन जगण्यास बाध्य केले.

आधुनिक काळाने यंत्र युग, कारखाने आणि शहरीकरण दिले. भारतात ब्रिटिशांमुळे औद्योगिकीकरण आले, आधुनिक मूल्य आले. वर्णव्यवस्थेने दिलेली जातीनिहाय व्यवसायाचे निर्बंध ब्रिटिश सत्तेत उठले. शेती व्यवसायावर आधारित बलुतेदार, अलुतेदार वर्ग दारिद्र्याचे जीवन जगत होता. त्याच्यासमोर कारखाना कामगार म्हणून जगण्याचे नवे माध्यम मिळाले. कामगार शहरात गावगाडा सोडून सोबत केवळ उच्च नीच जातीची अहंता आणि न्यूनगंडाची मानसिकता घेवून कारखान्यात काम करू लागला आणि कामगार वस्तीत सहजीवन जगत जात अहंता जपत जगू लागला. याच स्वरूपात अस्पृश्य वर्ग भुकेकंगाल आणि सर्वहारा जीवनाला उदरनिर्वाहाचे आशास्थान म्हणून कारखान्यात आणि कामगार वस्तीत स्थायी झाला. आधुनिक काळातही शूद्र, अतिशूद्रांच्या श्रमणाचे, शोषणाचे माध्यम बदलले असले तरी शोषणाची तीव्रता कमी झाली असली तरी, संपत्तीचा अधिकार ब्रिटिश सत्तेत आणि भारतीय स्वातंत्र्यानंतर मिळाला असला तरी हजारो वर्षांपासून शूद्रातिशूद्राचे शोषण करणारी वैश्य वर्णाचे भांडवलदार, कारखानदार म्हणून पुढे आला आणि स्वातंत्र्यानंतर सर्वशक्तीनिशी शूद्रातिशूद्रांच्या शोषणाची परंपरा अखंडपणे राबवू लागला. या श्रमण शोषणाला बदलण्यासाठी मार्क्स अधिकारशाही उपयुक्त नसून लोकशाहीच अपरिहार्य आहे "रशियामध्ये सर्व राजसत्ता ही एका पक्षाच्या हाती आहे, तोवर त्या देशातही खरी कामगारशाही निर्माण झाली आहे असे कदापि म्हणता येणार नाही. जगात खरी कामगारशाही निर्माण व्हावयाची असल्यास तिचा पाया लोकशाहीच्या तत्त्वावरच रचला गेला पाहिजे."^१ हे सांगून लोकशाहीला मारक कामगाराच्या हिताला मारक भारतीय वर्णव्यवस्थेतील दोन शत्रू डॉ. आंबेडकरांना वैश्य आणि ब्राह्मण वाटतात

"माझ्या मते या देशातील कामगारांना दोन शत्रूंनी तोंड द्यावे लागते. हे दोन शत्रू म्हणजे ब्राह्मणशाही आणि भांडवलशाही होत."^२ प्रामुख्याने या दोन वर्णानेच शूद्रातिशूद्र वर्गांना नाडले आहे. सर्वहारा केले आहे. व वर्ग परंपरागत हीत जोपासण्यासाठी पुन्हा सक्रीय होईल ही भीती डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व्यक्त करतात.

भारतीय स्वातंत्र्यानंतर कारखानदारी आणि भांडवलदारी व्यवस्थ संपूर्णत उच्चवर्णि य वैश्यांच्या हाती आली. शूद्रातिशूद्र विषयीचे शोषणी मानस इथेही तीव्रपणे सक्रिय झाले. कामगारांचे संघटन आणि संघर्ष लढे भारतात उभारू

शकले नाहीत. याचे कारण वर वर कामगार एक असले तरी जातीची अहंता बाळगणारे बहुजनांचे मानस सांघिक लढा उभारण्याठी बाधक ठरले. जाती अहंतेला खतपाणी घालत भांडवलदारी वर्गाने जाती अहंतेचे आणि न्यूनगंडाची दरी वाढवण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला. भांडवली आणि ब्राह्मणी तरी शोषणाची तीव्रता कमी झाली असली तरी, संपत्तीचा अधिकार ब्रिटिश सत्तेत आणि भारतीय स्वातंत्र्यानंतर मिळाला असला तरी हजारो वर्षांपासून शूद्रातिशूद्राचे शोषण करणारी वैश्य वर्णाचे भांडवलदार, कारखानदार म्हणून पुढे आला आणि स्वातंत्र्यानंतर सर्वशक्तीनिशी शूद्रातिशूद्राच्या शोषणाची परंपरा अखंडपणे राबवू लागला. या श्रमण शोषणाला बदलण्यासाठी मार्क्स अधिकारशाही उपयुक्त नसून लोकशाहीच अपरिहार्य आहे "रशियामध्ये सर्व राजसत्ता ही एका पक्षाच्या हाती आहे, तोवर त्या देशातही खरी कामगारशाही निर्माण झाली आहे असे कदापि म्हणता येणार नाही. जगात खरी कामगारशाही निर्माण व्हावयाची असल्यास तिचा पाया लोकशाहीच्या तत्त्वावरच रचला गेला पाहिजे."^{१५} हे सांगून लोकशाहीला मारक कामगाराच्या हिताला मारक भारतीय वर्णव्यवस्थेतील दोन शत्रू डॉ. आंबेडकरांना वैश्य आणि ब्राह्मण वाटतात

"माझ्या मते या देशातील कामगारांना दोन शत्रूशी तोंड द्यावे लागते. हे दोन शत्रू म्हणजे ब्राह्मणशाही आणि भांडवलशाही होत." "प्रामुख्याने या दोन वर्णानेच शूद्रातिशूद्र वर्गाना नाडले आहे. सर्वहारा केले आहे. व वर्ग परंपरागत हीत जोपासण्यासाठी पुन्हा सक्रीय होईल ही भीती डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व्यक्त करतात.

महात्मा फुले यांना भांडवलदारी शोषण चक्रात अडकलेला शूद्रातिशूद्र वर्ग दिसत होता. त्यामुळेच या वर्गाला शोषणातून मुक्त करण्यासाठी मेघाजी लोखंडे या सत्यशोधक सहकार्यास कामगारांच्या न्याय लढ्यासाठी संघर्षात उतरवले.

भारतीय स्वातंत्र्यानंतर कारखानदारी आणि भांडवलदारी व्यवस्थे संपूर्णत उच्चवर्ण य वैश्यांच्या हाती आली. शूद्रातिशूद्र विषयीचे शोषणी मानस इथेही तीव्रपणे सक्रिय झाले. कामगारांचे संघटन आणि संघर्ष लढे भारतात उभारू शकले नाहीत. याचे कारण वर वर कामगार एक असले तरी जातीची अहंता बाळगणारे बहुजनांचे मानस सांघिक लढा उभारण्याठी बाधक ठरले. जाती अहंतेला खतपाणी घालत भांडवलदारी वर्गाने जाती अहंतेचे आणि न्यूनगंडाची दरी वाढवण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला. भांडवली आणि ब्राह्मणी शोषणी प्रवृत्तीला यशस्वी न होऊ देता डॉ. आंबेडकर विवेचन करतात, "कष्टाळू लोकांची संघटना करावयाची झाल्यास त्यात जातीभेद, धर्मभेद यांना मुळीच थारा मिळता कामा नये. हा कष्टाळू वर्ग अगोदरच बिकट आर्थिक दडपणाखाली दडपला गेला आहे."^{१६}

जातच संघटनेला मारक आहे याचे निर्मूलन श्रमिकांच्या उत्थानासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महत्त्वाचे मानतात. डॉ. आंबेडकरांनी श्रमिक, कष्टकन्यांविषयी अपार श्रद्धा असल्यामुळे कामगारांना न्याय संरक्षण देण्यासाठी भारताचे कामगार मंत्रिपद स्विकारले आणि कामगारांच्या सर्वांगीण उत्थानाचे संविधानात्मक अधिकार दिले. श्रमिकांच्या न्याय लढयासाठी त्यांचे अधिकार, हक्काचे संरक्षण करणारा स्वतंत्र मजूर पक्ष दिला. शेवटी शूद्रातिशूद्र श्रमिकांच्या उत्थानासाठी मार्क्सच्या विचारांपेक्षा मानवाला समानतेच्या तत्त्वात बांधणारा आणि शोषणविरहित समाज निर्मितीसाठी पूरक तत्त्वज्ञान देणारा बौद्ध धम्मच श्रमिकांच्या उत्थानासाठी आदर्श म्हणून दिला.

वामनदादा कर्डक यांनी अस्पृश्यतेचे जीवन अनुभवले. भांडवलदारी वर्ग करत असलेले शोषण अनुभवले. मुंबई प्रांतात कामगारांचे जीवन अनुभवले पाहिजे शूद्रातिशूद्र वर्माच्या श्रमण शोषणाचे दारिद्र्याचे आणि दुखाचे विश्व

अनुभवले. शूद्रातिशूद्रांच्या जातीयतेचे चिह्न मानस व त्यातून निर्माण प्रश्न व कामगारांचे विघटन पाहिले. ब्राह्मणी धर्माचे जटिल शोषणी रूप उमजले आणि यासर्वावर मर्कसवादापेक्षा बुद्ध, फुले, आंबेडकरांची न्याय विचारधारा जी सर्वांना समतेने बंधुता व न्याय देते. मानवाला प्रबुद्ध बनवते. मानवी विकासाचे उत्थान सोपान देते अशी धम्मप्रणाली श्रमिकांच्या सामाजिक, आत्मिक व भौतिक प्रगतीचे माध्यम वाटले याचे जाणभान वामनदादा समर्थपणे काव्यबद्ध करतात.

शूद्रातिशूद्र वर्ग हा आधुनिक काळात पारंपरिक व्यवसायातून मुक्त झाला ब्राह्मणी प्रभावातून मुक्त झाला पण अप्रत्यक्ष वैश्य वर्णाच्या प्रभावाखाली कामगाराचे जीवन जगू लागला. स्वातंत्र्यानंतर अल्पकाळातच ब्राह्मण वर्ग प्रशासनात, वैश्य, वर्ण उद्योग क्षेत्रात प्राबल्य मिळवून नव्या रूपात शूद्रातिशूद्र श्रमिक कामगारांचे शोषण करू लागला. अदृश्यपणे गुलामीचे फास नव्याने आवळू लागला. प्राचीन शोषकाने स्वातंत्र्यानंतर शोषणाचे नवे रूप धारण केले. प्राचीन शूद्र हाच वर्तमान कामगार झाला. हे वास्तव इथे दिसते.

“कष्टकऱ्यांच्या गळी बांधला कुणी गुलामी फास
वामन ऐक आता, सांगा भीम गाथा
जीर्ण पीढीचे, नको रूढीचे बंधन माणसाला”^५

वामनदादा श्रमिकांच्या शोषणावर उभारलेले वारूळ उद्ध्वस्त करू इच्छितात. कारण श्रमिकांच्या झोपड्या बहाल करून श्रमिकांच्या शोषणातून शोषकाचे महाल उभे राहत आहेत. भांडवलदारी व्यवस्थेसाठी श्रमिकांची संख्या बहुसंख्य असून तो दारिद्र्यात आहे तर शोषक अल्प असून संपत्तीने उच्च स्तरावर आहे. हे चित्र व्यस्त असून ‘पिरॅमिड’ स्वरूपी आहे. श्रमीक, कामगारांचे जीवन मातीमोल होत आहे आणि धनिकांची श्रीमंती आकाशाला भिडत आहे. यातून शोषक-शोषितांचा हा संघर्ष उभा राहतो.

“सांगा घनाचा साठा आमचा वाटा कुठं हायहो
शोधा सारे साठे चला आज पाडा वाटे चला
लोणी सारं तिकडं पळं इथं भुकेनं जीव हा जळ
दुकानवालं दादा आमच्या आटाकुठं हाय हो”^६

श्रमिक कामगारांचे भांडवलदारी व्यवस्थेने केलेले शोषण व त्यातून आलेले दारिद्र्य अहोरात्र कष्ट करूनही वंचिततेचे दुःख आणि अभावग्रस्त जीवन जगावे लागत आहे. याउलट धनिकांच्या महालात सप्तरंगी सूर आणि सुख आहे. याउलट कामगारांच्या झोपडीत मात्र दुःख दयनीय आणि उदासी आहे. असे असले तरी आज आधुनिक काळात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर वर्तमान श्रमिक कामगार आणि पूर्वाश्रमीचा शूद्रानिशूद्र वर्ग यांसाठी ज्ञानाचा प्रज्ञावंतात होण्याचा, सत्तेकडे जाण्याचा शुद्ध बुद्ध होण्याच्या श्रमिक शोषितांना त्याचेच प्रतिबिंब वामनदादांच्या काव्यात सार्थपणे येते. आदर्शाचा मार्ग सांगतात.

“उनके सारे लोग यहाँके
सात सरगम के वासी है
आज हमारी कुटियों में ही
क्यूँ इतनी उदासी हूँ